

звонарства Острога как давнего центра материальной и духовной культуры Украины. Приводятся основные характеристики описываемых колоколов, исправляются ошибки, которые были допущены в предшествующих публикациях об этих памятниках художественного литья. Впервые привлечено внимание к некоторым пометкам на этих колоколах. Очерчены перспективы научного поиска их места изготовления и использования, имени мастера.

Ключевые слова: колокола, город Острог, историко-культурный заповедник, центр, источники звонарства, литье, описание колоколов, обертоны, перспективы исследований.

The article characterizes two the bells produced in 1778, being exhibited in the State Historic-Cultural Reserve of Ostroh City. The attention is drawn to bell-ringing sources in Ostroh as an ancient centre of material and spiritual culture of Ukraine. Principal characteristics of the mentioned bells are given, mistakes made in the previous publications concerning these bells are put right. First time bell marks on church bells are described. Prospects of scientific researches into their place of molding and employing, a master's name are outlined.

Keywords: Historic-Cultural Reserve of Ostroh City, city centre, sources of bell-ringing, study perspective, overtones.

УДК 246.3 (477) «XIX»

Ірина Дундяк

ПОСТАТЬ МИКОЛИ БІДНЯКА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЦЕРКОВНОГО МИСТЕЦТВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

В статті здійснено аналіз окремих аспектів творчості відомого художника української діаспори М. Бідняка. Його постать є однією з об'єднуючих ланок між церковним мистецтвом української діаспори та сучасним українським церковним мистецтвом. Основну увагу зосереджено на його творах у галузі церковного мистецтва та викладацькій діяльності на кафедрі сакрального живопису ЛНАМ у останні роки свого життя.

Ключові слова: релігійне мистецтво, церковне мистецтво, навчальні заклади, українська діаспора.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Упродовж українських історичних реалій другої половини ХХ ст. церковне мистецтво було практично знищене, тому зараз триває процес його відновлення і в ньому беруть участь як церковні, так і світські інституції. Для ґрунтовного вивчення й аналізу проблеми спадкоємності, відродження, трансформації в сучасному церковному мистецтві та культурі важливим є дослідження досвіду української діаспори галузі церковного мистецтва цього часу. Однак формат статті дозволяє висвітлити лишень деякі аспекти цієї проблеми, тому зупинимося на розгляді творчого доробку та викладацькій діяльності відомого українського живописця М. Бідняка, народженого у Канаді, який працював у галузі живопису, графіки та монументального мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. Загалом праць з сучасного церковного мистецтва є не так багато і вони переважно стосуються окремих сучасних пам'яток України або висвітлюють творчість окремих майстрів. Окремі аспекти спадку українського церковного мистецтва української діаспори вже були предметом наукового розгляду. Серед них можна виокремити праці Дмитра Степовика. Особливо важливою була його розвідка про сучасний іконопис української діаспори [7]. Про М. Бідняка є доволі багато статей у періодиці. Особливо хочеться відзначити наступні [2], [5], [6]. Майже немає відомостей про сучасну підготовку фахівців у галузі церковного мистецтва. Окремі дані можна віднайти на офіційних сайтах навчальних закладів, наприклад, про кафедру сакрального живопису ЛНАМ [3].

Метою розвідки є висвітлення творчого методу М. Бідняка у галузі церковного мистецтва, аналіз основних його творів у церквах діаспори. Окремо важливо зупинитись на його педагогічній діяльності у останні роки життя на кафедрі сакрального живопису ЛНАМ.

Виклад основного матеріалу досліджень. Після заборони релігії та запровадження нових радянських вимог до мистецтва у післявоєнний період, релігійне мистецтво офіційно не існувало в Західній Україні, а на решті території цей процес тривав ще з 20-х років. І, відповідно, ця галузь не розвивалась повноцінно. У 50–60-ті рр. деякі з митців, що були відомими ще в «дорадянські часи» й не бажали ставати на «рейки соціалістичного реалізму», таємно виконували замовлення церковних громад (поновлювали ікони, іконостаси, розписували церкви тощо).

Зовсім іншу картину спостерігаємо у мистецьких колах української діаспори. Великий пласт української культури, створений українською діаспорою, не був включений до вивчення і використання тим народом, для якого ця культура творилася у першу чергу. Від самого початку масової еміграції українців за океан емігранти вели у країнах свого поселення інтенсивне церковне будівництво, яке триває і донині. Дослідники української діаспори, як би вони те будівництво не оцінювали в цілому, одностайні в одному: церкви відіграли помітну роль у духовному житті родин і громад, у збереженні почуття української ідентичності серед кількох поколінь діаспори в іншоетнічних середовищах, у підтриманні на високому рівні національної самосвідомості [7]. Радянська влада створила між українцями на Батьківщині і українцями в діаспорі глибоку прірву. Серед творчих особистостей діаспори багато митців займалися цікавими та вдалим пошуками у церковному мистецтві. Там працювали такі великі майстри цієї галузі як Святослав Гординський, Михайло Осінчук, Петро Андрусів, Яків Гніздовський, Омелян Мазурик, Мирон Левицький, Віра Лазарович-Сеньчук, Христина Дохват, Іван та Володимир Денисенки, Михайло Дмитренко, Ювеналій Мокрицький та багато інших. Традиційно стилістика та бюджети таких робіт вирішувались у парафіях – ґрунтовно, демократично, хоч не без зіткнення думок та концепцій. Однак переважала думка, що храм у його архітектурній і мистецькій частині повинен в'язатися з традиціями України.

Знання й інтуїція віруючих діаспори важать чи не найбільше при вирішенні питання, якими мають бути храми та їх оздоблення. Проектувальники і митці мусли лише знайти конкретні форми для задоволення побажань громади. Окрім того, як зазначає дослідник мистецтва діаспори Д.Степовик, ієрархи, котрим за саном належить затверджувати проекти храмів і освячувати їх по завершенні побудови, мають, певна річ, свої мистецькі уявлення і уподобання, які теж враховуються архітекторами і живописцями, при умові, що ці уподобання не розходяться з думкою громади, яка фінансує проект [7]. Тому серед митців діаспори є ті, які тільки пишуть ікони, займаються іконописом регулярно поряд із світською творчістю, або звертаються до іконопису зрідка і як до експерименту. Однак в усіх випадках це підкреслює тенденцію: нинішній стан розвитку іконопису в діаспорі є органічною частиною українського малярства і становить одну з основних його тематичних ліній [7].

Український художник із Канади Микола Бідняк належить до найдраматичніших постатей другої половини ХХ ст. (талановитий живописець, графік, майстер релігійного станкового та монументального малярства). Адже не було в цього чоловіка особливих життєвих щедрот (залишився в молодому віці калікою без рук), виняткових матеріальних благ (заробляв на себе сам малюванням, римаючи пензлі в устах), але була величезна воля до життя, тонке почуття гумору та могутній талант, помножений на працелюбність. Це дозволило йому здобути низку дипломів і медалей, Апостольське благословення Папи Римського Павла VI, членство у Спілці художників України, орден князя Ярослава Мудрого, лауреатство Державної премії імені Т. Шевченка, хоча сам він був громадянином Канади тощо.

У Канаді він здобув фахову освіту: закінчив Інститут технології і мистецтва (м.Едмонтон) та Онтарійський коледж мистецтва в Торонто. Вже студентом виявив себе як талановитий художник. Жив у Канаді, а оспівував Україну. Став членом Спілки образотворчих мистецтв (УСОМ), 1964-го – членом Всесвітньої Асоціації художників, які малюють вустами та ногами. На той час ним уже було написано серію портретів видатних українців, створено численні полотна і ліногравюри, розписано також кілька українських церков. Міг реалізувати свої здібності на чужині, адже його непересічний талант, гострий розум, неймовірна працездатність і наполегливість стали б перепусткою до творчої еліти країни. Однак завжди малював «свою Україну». Ємануїл Мисько за життя був приятелем Миколи Бідняка, щиро дивувався його феноменові: «Чи не загадка Миколи, який виріс, студіював у чужеземному модерному середовищі, і залишився українцем за фахом, покликанням, творчим спрямуванням; чим не зразок для деяких наших доморошених естетів, які намагаються перевершити космополітів, вразити формалістичний світ!» [2].

Церковне мистецтво у творчості Миколи Бідняка у доробку майстра представлено масштабно. Сакральна тематика розкрилася для нього з широким охопленням візантійської культури, і, водночас, в рамках українського ікономалярства. Ще в часи духовної напруги 60-х М.Бідняк, як ніхто з інших майстрів, котрі розмальовували церкви в діаспорі, глибоко пройнявся дисидентським рухом в Україні, співпереживаючи зі своїм повірником, видатним поетом політв'язем Василем Стусом. Все це впливало на вирішення образів, що наділялися глибокою

емоційністю, нерідко невимовною скорботою, позначаючись на пластичній мові підкресленою живописністю. «Спочатку, пробуючи власні сили, Микола Бідняк зважився для самого себе намалювати Христа в усьому білому, який сидить «яко суддя» з великим мечем на троні – Господь судить людей на землі. Образ невідчужливої Справедливості й караючої Сили витворився узагальнено і документально під дією всього пережитого, вистражданого, передуманого, як згусток думок про сутність того, що твориться на землі», зауважує Степан Карачко [5]. І хоча художник відчував свою недосвідченість, ця ікона не довго залишалася в майстерні. Такі були його перші кроки. І вже набагато пізніше Дмитро Кривавич говорив про Бідняка: «Це – титан українського іконопису ХХ століття. Сильнішої індивідуальності в сакральному мистецтві нашого часу не маємо. Думаю, що творити такі шедеври може тільки багата на красу – і красу неземну – людина, якій є доступним інший висотний світ. Творчість цього геніального Маєстро – різноманітна за жанрами, унікальна складною технікою виконання та багата палітрою кольорів. Вона настійно вимагає глибокого всебічного вивчення. Ми ще не знаємо, ким є для нас Микола Бідняк, не усвідомлюємо, поруч із ким ходимо» [2].

Митець впевнено синтезує візантійське мистецтво та давньоукраїнський іконопис. Він створив власне бачення сучасного іконописного образу. Весь час у Канаді працював над розписами іконостасів українських церков. Він розписав іконостаси для храмів Канади у містах Калгарі (1954), Ошаві (1965), Кітченері (1979). Для української церкви Преображення (м. Кітченер) намалював вісімнадцять ікон у візантійській стилістиці. Все це впливало на рішення образів, що наділялися глибокою духовною силою, емоційністю, живописністю. Суворий погляд очей Христа Вседержителя пронизує глядача в іконі 1964 р. Цей твір примітний сміливим експериментом майстра. Спеціально зістарений фон ікони контрастує з майстерно і делікатно прописаною постаттю Христа. Дрібні прориси на лику та на складках одягу акцентують увагу на погляді та благословляючому жесті правої руки. Так само й образ архистратига Михаїла в Миколи Бідняка (1980 р.) – образ мужнього воїна, вольового, сильного, непохитного [5]. Вражає у цьому творі, зважаючи на фізичні вади художника, детально промальовані декоративні крила Михаїла, його обладунки, орнамент на піхві меча. Постаці Христа й Богородиці (в іконі Одигітрія 1972 р.) – переконливі, сповнені внутрішнього світла, чітко виділяються на золотому декорованому рапортним орнаментом тлі. Особливу увагу звертають на себе лики святих – врівноважений погляд очей, які випромінюють добро. Привертають увагу й тонкі руки постацій, із довгими пальцями, які ніби прагнуть пригорнути до себе весь світ. В знаковій іконі «Три Марії» іконописець взяв за основу три Богородиці – візантійського зразка, католицького і київської Оранти – закликає нас до духовної єдності навколо вічних людських цінностей та соборності України [5]. Майстер об'єднує три класичні іконографічні типи Богородиці (Оранту, Елеуса, Одигітрію), які втілюють основні надії і очікування вірних – молитву, любов, вірність обраному шляху. В церкві в Ошаві М. Бідняк створив дві великі композиції на історичну тему – «Хрещення Русі» та «Коронація князя Данила Галицького». А ще одну зі своїх ікон – «Плащаницю» – виконав на замовлення для Папської колекції у Ватикані.

Зауважимо, що зважаючи на фізичні вади, художник малював настінні композиції на полотні з подальшим наклеюванням на стіну (оскільки йому тяжко було щораз підніматися вгору, остерегаючись впасти з небезпечного риштування). Тому творчість Миколи Бідняка у церковному мистецтві можна назвати своєрідним мистецьким подвигом. Його називали «Митцем від Бога», «Титаном духу», «Титаном українського іконопису другої половини ХХ століття». Ієромонах Севастіян Дмитрух, говорив: «Микола Бідняк дотримувався канонів сакрального мистецтва в малюванні ікон, але водночас випрацював свій стиль. Поєднав стиль неовізантинізму та модернізму й не втратив духу ікони. Коли в Україні не можна було малювати ікони, він це робив за межами України. Маємо неоціненний скарб другої половини ХХ століття, який творив Микола Бідняк» [6].

Львів надихнув митця на створення картини-ікони «Ангел над Львовом», яка стала своєрідним символом міста. Ангел з золотою трубою в руках та великими крилами немов своїм покровом охороняє Львів, пролітаючи над його вежами й банями церков. Ще один відомий твір Миколи Бідняка «Чорнобильська Богоматір» – шедевр, в якому сконцентровано всі переживання митця за долю української землі. Образ Богоматері, з почорнілим від смутку ликом, іконописець подає стривоженим і скорботним. Богородиця зігнулася від болю і відчаю. Однак у цій постаці прочитується мужність і зібраність й готовність прийти на поміч своїй нещасній скаліченій землі й людям, захистити їх, заступитися. Про це нам промовисто розповідає посу-

дина з пахошами у правій руці, яку художник вкладає Богородиці. Цими ефіриними оліями намащували тіло її мертвого сина, віруючи, тому Божа Матір допоможе ними вилікувати землю Чорнобиля і перетворити її знову на придатну до життя. На її хітоні зверху – знак атома, на обох плечах – знаки радіаційної небезпеки. Чорнобильська Мадонна попереджує про глобальну ядерну небезпеку, беручи на себе наш біль. «Чорнобильську Богоматір» митець подарував Національному художньому музею України в Києві [6]. Такі вкраплення історичних подій сучасності у класичні іконографічні сюжети загалом були притаманні історичному розвитку українського церковного малярства.

Своє слово про Миколу Бідняка висловив і відомий львівський мистецтвознавець Володимир Овсійчук, який працював поряд з маестро на кафедрі у Львівській академії мистецтв: «Для України він – явище незвичайне, об'ємне і масштабне. Жив інтересами нашої історії, емоціями. Його весь час хвилював неспокій. Йому треба було пережити трагедію фізичну, аби здобути моральну перемогу» [6]. Проблема навчання митців у галузі церковного мистецтва є нагальною для України і це добре розумів М. Бідняк, повернувшись у 90-х роках в Україну до Львова. Тому логічною була викладацька діяльність Миколи Бідняка це ще один вагомий штрих до портрету цієї світлої постаті в контексті українського церковного мистецтва.

Зауважимо принагідно, що на території Західної України вже більше двадцяти років доволі успішно працюють різні світські та церковні заклади, які готують фахівців у галузі образотворчого та декоративно-ужиткового церковного мистецтва. Як зазначає Р. Василик, такі спеціалісти є вкрай необхідні, бо: «...через брак спеціалістів за справу нині беруться випадкові люди, які перемальовують вцілілі ще за часів атеїстично-більшовицького періоду роботи в храмах таких відомих майстрів пензля, як К.Устияновича, А.Монастирського, М.Осінчука, П.Ковжуна, М.Сосенка, М.Бойчука, В.Дядинюка, безіменних художників, що становлять величезну мистецьку цінність. Некомпетентність громади, а подекуди й духовних осіб, особливо у віддалених районах, їхня безвідповідальність, призводять до жахливих наслідків. Так, на Дрогобиччині, вже в час незалежності, було спалено ікони, передані громаді Національним музеєм у Львові» [1, с. 236].

Львів – місто давніх культурно-мистецьких традицій, зокрема й у галузі церковного мистецтва, що було добре відомо М. Бідняку. Тому логічним було запрошення маестро до викладання у академію. За часів незалежності власне тут відкривається кафедра сакрального малярства Львівської національної академії мистецтв. Концепція діяльності кафедри, яку розробив на початку 1990-х рр. професор Роман Василик, передбачає реалізацію довготермінової програми відродження і розвитку українського іконопису з його самотньою стилістикою, а також з відомих причин знищеної вікової традиції суміжних жанрів сакрального мистецтва – сакральної металопластики, священничого одягу, золотого шитва, мистецтва книги, сницарства тощо [3]. Наприкінці 1980-х власне Роман Василик уперше у Львівській академії мистецтв упровадив до навчальних програм завдання на сакральну тематику. В 1990-х роках став одним із ініціаторів відновлення школи іконопису при монастирі студитів у Львові. Ініціював та створив у 1995 р. першу в Україні кафедру сакрального мистецтва [4].

Творча робота викладачів та студентів кафедри сакрального малярства здійснюється за такими основними напрямками, як художнє оформлення інтер'єрів сакральних споруд (поліхромія храмів), виконання творів сакрального мистецтва в техніках настінного малярства, мозаїки, вітражу, іконописних творів, станкове малярство, виставкова діяльність. Підготовку фахівців сакрального мистецтва від часу заснування кафедри здійснювали провідні фахівці – М. Бідняк, К. Звіринський, В. Овсійчук, о. Л. Пушкаш; Р. Василик, М. Кристопчук. Для викладання в різний час запрошувалися авторитетні науковці й теологи. До викладацької роботи були залучались фахівці в галузі сакрального мистецтва – К. Маркович, Р. Кислий, С. Юзефів, Л. Скоп, Р. Косів, Л. Яцків, І. Шабан [3]. Дипломні та курсові роботи студенти кафедри найчастіше виконують на реальних об'єктах. Це, зокрема, проекти, вітражі, поліхромії, ікони для церков у Перемишлі (Польща), Нансі (Франція), храму Різдва Пресвятої Богородиці та церкви Святого Духа у Львові, меморіальної каплиці пам'яті полеглих вояків УПА в с. Білий Камінь (Золочівський район на Львівщині), каплиці ВМС України в Севастополі, реставрація твору видатного художника першої половини ХХ ст. Антона Монастирського в храмі Преображення Господнього в м. Бориславі тощо.

Відомо, що до такого вражаючого здобутку студентів та викладачів кафедри немало зусиль доклав й Микола Бідняк. Ті студенти, що чули його лекції і ставали учнями кафедри сак-

рального мистецтва Львівської академії мистецтв назавжди мають в серці відбиток пам'яті митця. Бо мати за вчителя успішно практикуючого впродовж півстоліття майстра українського церковного мистецтва це, звичайно, престижно й відповідально. За відгуками спудеїв художник був надзвичайно вимогливий до студентських робіт, як, зрештою, й до себе. Маєстро відмовлявся від оплати праці на користь академії, ще й призначає стипендії обдарованим студентам, надає матеріальну допомогу малозабезпеченим. Спонсорує академії видавництво журналу «Академічний вісник». Започаткував був престижну стипендію для найбільш здібних студентів Академії мистецтв у Львові. Він загалом протягом життя постійно дбав про українську творчу молодь у Бразилії, Канаді, США, опікував будинки для престарілих, сиріт, студентів, учнів.

В Україні працював задля її майбутнього. Його підтримки потребували і учні дитячої Академії мистецтв у Підбужжі (Львівська область). Шевченківську нагороду поділив між Львівським фондом культури, журналом «Українська культура», музеєм у Лаврі. Під час фінансової кризи підтримав Наукову бібліотеку ім. В. Стефаніка у Львові. Мав мрію створити фундацію для здібних студентів-інвалідів.

Висновок. Микола Бідняк був одним з провідних майстрів церковного мистецтва української діаспори Канади. У своєму творчому методі він влучно поєднував риси візантійського церковного мистецтва з кращими особливостями середньовічного українського іконопису. Власне іконописними творами, в яких збережено дух середньовічного українського малярства, однак трактованими сучасною мовою, Микола Бідняк зробив значний внесок у розвиток українського церковного мистецтва др. пол. ХХ ст. Особливо важливим є те, що свої практичні та теоретичні вміння протягом декількох років він мав змогу передати студентам кафедри сакрального мистецтва Львівської академії мистецтв, яка на сьогодні провідною інституцією у галузі підготовки професійних майстрів-практиків у сфері церковного мистецтва. Своім життєвим прикладом, високою професійною майстерністю і силою духу Микола Бідняк успішно розвивав теоретичні та практичні засади сучасного українського іконопису.

1. Василик Р. Роль сакрального мистецтва у вихованні молоді довузівського навчання / Роман Василик // Вісник Львівської академії мистецтв : зб. наук. пр. : Спецвипуск. Мистецька школа напередодні III-го тисячоліття / за ред. Р.Т. Шагала. – Львів : Українські технології, 1999. – С. 234–238
2. Єгорова І. «Ангел у леті», не дай нам забути митця! [Електронний ресурс] / Ірина Єгорова. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/taym-aut/angel-u-leti-ne-day-nam-zabuti-mitsya>. – Назва з екрана.
3. Кафедра сакрального мистецтва ЛНАМ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lnam.edu.ua/departments/ua/3/16/103>.
4. Ключковська І. Роман Василик. Шлях до ікони [Електронний ресурс] / Ключковська І. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/cuspilstvo/roman-vasilik>.
5. Крачко С. Малюючи вустами духовну красу світу [Електронний ресурс] / Степан Крачко. – Режим доступу : <http://bukovina.biz.ua/news/2271>. – Назва з екрана.
6. Музичук Н. Життєвий подвиг Миколи Бідняка [Електронний ресурс] / Надія Музичук. – Режим доступу : http://www.hromada.hu/2011/nom_113/ukrznavstvo/bidnyak.html. – Назва з екрана.
7. Степовик Д. Сучасний іконопис діаспори [Електронний ресурс] / Дмитро Степовик. – Режим доступу : <http://uop.net.ua/dmytro-stepovyk-suchasnyj-ukrajinskyj-ikonopys-diaspory>. – Назва з екрана.

В статті здійснено аналіз творчості відомого художника української діаспори М. Бідняка. Його фігура являється зв'язуючим ланкою між церковним мистецтвом української діаспори і сучасним українським церковним мистецтвом. Основне уваження зосереджено на його провідній діяльності в галузі церковного мистецтва і педагогічній діяльності на кафедрі сакрального живопису Львівської академії мистецтв в останні роки своєї життя.

Ключеві слова: релігійне мистецтво, церковне мистецтво, навчальні заклади, українська діаспора

This article analyzes the many creative facets of a body of work by a very well known Ukrainian artist, M. Bidnyak. His work bridges the gap between the old, classical style of Ukrainian religious art and modern religious expression. Special attention is centered on his role as an educator and mentor during his tenure at Lviv Academy of Arts in the years prior to his passing

Key words: religious art, church art, schools, Ukrainian diaspora.